

Gombos Ferenc: A keresztyénség jelenkori válsága.¹

Még azok előtt sem lehet új és meglepő gondolat a keresztyénség válságáról beszélni, akik meg vannak győződve szilárdul afelől, hogy a keresztyén vallás abszolút értékű és mind e világvégezetéig szóló hivatása van.

A történelmi idő folyamán nem egyszer fordult már elő, hogy a keresztyénség válság elé került. Többször jutott már a keresztyénség az elé a feladat elé, hogy a létjogát igazolja s önmagát a múltból átmentse a jövőbe. A válság mindenkor úgy állott elő, hogy izmossá nőtt korszellemek, melyeket a szellemi és társadalmi fejlődés sodra vetett felszínre, bírálat alá vették a keresz-

¹⁵ Különbözik-e a proletár osztályharc az eddigi osztályharcoktól. *Huszedik Század*, IV. évf. 11. szám.

¹⁶ Alábbi sorok egy még február folyamán tartott előadás gondolatait tartalmazzák és még március elején beküldettek e lap szerkesztőségébe. Ebből a szempontból ítélendőek meg egyes tételei, melyeket azóta már a nagy változások sokszorosán túlhaladtak. *Szerk.*

tyénségnek azt a fogalmazását, amit akkor találtak s azokat az intézményeit, amelyekben akkor fejezte ki a keresztyénség a maga programját és lényegét. S a keresztyénségnek ez a korszellemeik ítélszéke elé való idézése minden egyes alkalommal nyilvánvalóvá tette, hogy a keresztyénség fogalmazása sohasem lehet véglegesen lezárt valami s hogy a keresztyénség misszióját, programját sohasem lehet olyan intézmények és szolgálatok létesítése és beállítása által kifejezni, amelyekről azt lehetne mondani, hogy egyszer s mindenkorra szóló és a legjobb cselekedetek és alkotások.

S amennyiben nyilvánvalóvá vált az emberiség számára az a tény, hogy a keresztyénség hajlandó, képes és alkalmas arra, hogy az önkifejeződésének ezeket a módjait úgy változtassa meg, hogy ezt a változtatást egyben az evolúció természetes következményének tekinti: annyiban megállta a korszellemeik próbáját. Amennyiben kész volt a keresztyénség időnkint arra, hogy a «régieket» olyan «újakkal» cserélje fel, amelyeket a szellemi és tudományos haladás megkövetelt s amelyek a társadalmi haladással lépést tartottak: annyiban megoldotta a válság problémáját úgy az önmaga, mint mások számára.

Amennyiben pedig visszautasította a korszellemet a maga jogos követeléseivel; amennyiben nem vett tudomást arról, hogy minden, — tehát maga a vallás is tanaival és intézményeivel — fejlődésnek, változásnak van alávetve, s haladásra kötelezve: annyiban elodázta a válság problémájának a megoldását és végzetes módon engedi felhalmozódni maga ellen az ítélet erejét és vádjait, hogy egyszer egy szomorú napon katasztrofálisan szakadjanak reá és zúzzák semmivé.

Ilyen válságon ment keresztül a keresztyénség a történelmi idő folyamán pl. a III. és IV. század határain, mikor az akkori görög és római közszellem követelményeivel kellett számolnia. Válságát megúsza, mert meghódolt a korszellem követeléseinek előtt.

Az újkorban főleg három jelentős válságra utalhatunk. A reneszánsz és humanizmus által teremtett korszellem követeléseire a *reformációval* felelt a keresztyénség. Sajnos, nem a maga teljes egészében, mert a római katolicizmus csak a *tridenti* zsinattal válaszolt.

Egy további próbára a XVIII. század felvilágosodottsága tette a keresztyénséget, amit azáltal állt meg, hogy megindított egy komoly és hatalmas tudományos kutatást történetkritikai, vallástörténeti, vallásfilozófiai, illetve pszichológiai irányban, mely a virágkorát ugyan még csak most kezdi elérni; és levonta e kutatások minden biztos eredményének összes gyakorlati konzekvenciáit.

Végül említtem azt az eddig kevés figyelemre méltott krízist, melybe a múlt század első felének forradalmi szocializmusa vitte a keresztyénséget. S ez, megértvén a szocialista mozgal-

mak jogos szemrehányásait, élénk tevékenységet kezd meg a társadalmi nyomorúságok enyhítése terén különböző egyesületek megteremtése által. A mozgalomnak közönségesen a «belmisszió» nevet adják s leghatalmasabb képviselője a német Wichern, éppen a 48-as idők forradalmi vihara nyomán támadt nyomorúságok megszüntetése érdekében ébresztgeti széles körök felelősségérzetét. Azóta a keresztyén «szeretetmunka» óriási szolgálatokat teljesített mindenfelé a kerek világon; de főleg Amerikában, Angliában és Németországban bontotta ki mind hatalmasabban a maga erejét a mind teljesebbé váló program irányában.

Ma újra az előtt a helyzet előtt áll a keresztyénség, hogy egy friss és erőteljes korszellemnek, amely kezd uralomra jutni a művelt államok népeinek lelkében, az ítélőszéke elé került, amelyeknek követelményei vannak vele szemben. S a keresztyénségnek meg kell állania újra a próbát, ha egyrészt nem akarja elveszíteni azoknak a nagy tömegeit, akik eddig hívei voltak és másrészt ha ki akarja terjeszteni mind szélesebb körökre a maga szellemi befolyásait.

Már pedig a keresztyénség reflektál úgy arra, hogy megőrizze a maga közösségében azokat, akik eddig a hívei voltak, mint arra is, hogy a jövőben szerepet játsszék mint világalakító' és nevelő tényező.

Miben áll a keresztyénség jelenkori válsága?

Szerintem ma a keresztyénség *komplikált* válság előtt áll. S ebben a komplikáltságában van a jelenkori válságnak a jellegzetessége.

1. Mindenekelőtt akut válságba került a keresztyénség a maga egyházi formájában.

Es pedig nemcsak abban a létkérdéses értelemben, hogy gazdaságilag hogyan lehet fentartani az egyházakat a jelenlegi összetételükben, tömegeikkel és intézményeikkel, ha egyszer megszüntetik az államok a maguk erkölcsi és anyagi támogatásukat az egyházakkal szemben. Mindenesetre ebben az értelemben is súlyos válság elé fognak kerülni az egyházak sok helyütt. De ez a válság több országban ma nem is aktuális, mert az egyes egyházak részint önként, részint állami törvényhozás alapján már jóval előbb rátértek az önerőből való épülés útjára. És még ott is, ahol az állam kezdeményezte az elválást, csak átmenetileg volt válságos a helyzet az illetékes egyházakra, egyébként az államtól való függetlenség előbb-utóbb mindenütt a vallási élet reneszánszát hozta magával.

Ahol azonban az egyház és állam szétválasztása csak *ma* következik be még, mint pl. nálunk, ott a válság nem áll meg annál a ténynél, hogy átmeneti nehézségeket fog hozni az egyház mai összetételére nézve. Hanem komplikálódni fog az egyházi keresztyénségnek egy további válságával is. Hogy mivel, arra rögtön rátérek.

De addig is, míg ezt kifejteném, nem hallgathatom el azt az aggodalmamat, hogy ma ez az átmeneti válság is olyan súlyos lesz (nálunk pl. egész bizonyosan), milyent egyetlen megelőző szeparáció sem hozott el az egyházakra. És pedig több okból kifolyólag: Először is azért, mert a hivatalos egyházak még ma sem tudják megérteni, hogy a szeparációnak be kell következnie,² nem értik meg, hogy ezt az igazság elve kívánja és éppen azért nemcsak hogy nem *kezdeményezik* a szeparáció keresztülvitelét, ami a lehető leghelyesebb eljárás lenne ma a részükről, hanem egyenesen ellenforradalmi módon vannak ellene ennek a gondolatnak és makacsul kapaszkodnak bele minden értékeikbe és naívvul reménykednek abban, hogy a szeparáció és szekularizáció vagy nem fog bekövetkezni, vagy legalább is oly módon lesz keresztülvihető, hogy gazdaságilag semmiféle nehézséget nem fog jelenteni az egyházakra.³ Emiatt aztán nem is készítik elő egyházaikat erre a válságra s így az, amikor el fog következni, teljesen készületlenül találja őket. Arról az eshetőségről, hogy esetleg olyan kormány hajtja végre a szeparációt, amelyik nemcsak hogy nem lesz méltányos, de egyenesen ellenséges hangulatú lesz az egyházakkal szemben, nem is beszélek. A fontosabb további tényező az, hogy a szeparáció egy nagy világháború és egy hatalmas szociális forradalom után következik be, ami lényegesen specializálja a mai helyzetet ebből a szempontból. És pedig többféle értelemben. Egyrészt úgy, hogy a szeparáció népitélkezést fog kiváltani az egyházak vezetőivel szemben; másrészt úgy, hogy a hitkényszer alól való felszabadulás olyan reakcióba fog átsapni, ami jelentékeny tömegeket fog elvinni az egyházaktól.

Pedig a szeparációból fakadó válsága az egyházi kereszttyénségnek nem fog megállani ennél a magasra fokozott átmeneti nehézségnél.

Úgy hiszem, hogy a szeparáció gazdasági és egyházjogi válsága ki fogja termelni magából a *felekezeti* jellegű kereszttyénség, vagy még igazabb, ha azt mondom: az u. n. történelmi egyházak létjogának a kérdését is. Ez közelebbről azt jelenti: a jelenlegi egyháztagok széles rétegei előtt fog felmerülni a szeparációval kapcsolatosan annak a kérdésnek a mérlegelése[^] hogy van-e még továbbra is értelme annak, hogy azok, akik egy közös alapon állanak, t. i. a Jézus tanításait tették magukévá, felekezetekre és egyházakra tördeljen, egymással sokszor ellenséges és gyűlölködő versenyben, illetve harcban állva, hozzanak szégyent arra az egységre, amelyet Jézus eszmény gyanánt állí-

² A „szabad egyház a szabad államban” eszméjét még ma is csak csoportok és egyháztársadalmi egyesülések teszik magukévá nálunk is, Németországban is.

³ L. pld. dr. Balthazar Dezső, ref. püspök utópiáját a *Lelkészegyesület* 1919. febr. 23. számában.

tott eljük. Ez a kérdés azoknak az államoknak a keresztyéni körében fog elsősorban felmerülni, akik most fogják átélni a szeparáció válságát, de futótűzként fog hatalmat venni más államok keresztyéneinek a lelkén is és mivel egy ilyen válság felszínre jutása sokképpen elő van készítve mindenfelé, kilátás van arra az eshetőségre, hogy ez a válság perfektuálódik, de annyi mindenesetre bizonyos, hogy minden vonalon meg fogja rendíteni a felekezeti egyházakban való hitei.

Egy ilyen válság felbukkanása előtt az utak több oldalról meg vannak egyengetve.

Mindenekelőtt soha olyan mérvet nem öltött még, mint mostanában a protestáns egyházak tagjai között annak az «ébredési» mozgalomnak a hatása, amelyik felekezeti szempon-
tokon felülálló s a történeti egyházakkal szemben közömbös keresztyénséget hirdetett és ápolt. Azonkívül tervszerű propaganda is dolgozik az egyházak uniója érdekében. Továbbá a protestáns keresztyénség körében lassankint mindenfelé tért hódít magának hatalmas szellemi vezérek tervszerű munkája nyomán (Rausenbusch (Amerika), Ragaz (Svájc) és Sulze (Németország) a «gyülekezet»-eszmény. Ennek az eszménynek az a lényege, hogy a keresztyénséget apró, testvéri közösségek családias organizációjában: a *gyülekezet*-ben akarja megvalósítani. Amelyben minden tag öntudatos hívő és autonóm részese a jogoknak és kötelességeknek (Sulze jelszava: *Seelsorge aller an allen*). Lelkigondozást gyakorló gyülekezet tehát az az eszmény, amelyben a modern keresztyénség kifejezésre jut.

Ez az eszmény kérlelhetetlenül leálcázta a jelenlegi egyházakat. Megmutatja, hogy nem önkéntes társulás eredményei; hogy nem is annyira a hívők, mint az adófizetők társasága; hogy nem lelki gondozást tart főcéljának, hanem liturgiális funkciók üzését; s hogy elsősorban nem az Isten országa kiépítésén dolgozik, hanem a maga kultur-, gazdasági és hatalmi politikájának érdekeit szolgálja és védelmezi. Ezen az alapon nyilvánvaló, hogy a különböző egyházaknak nem is az a tény ad létalapot, minthogyha a híveiket olyan közös meggyőzések tartanák egybe, amelyek tekintetében a többi csoportosulásoktól lényegesen különböznek. Ez lehetett így négyszáz évvel ezelőtt, mikor *alapszabályszerűen* szervezkedtek egymás mellett a különböző egyházak. De nincs így ma. Mert ma vagy az a történelmi esetlegesség dönti el kinek-kinek a hovátartozandóságát, hogy az ősei melyik felekezetnek voltak a hívei, vagy pedig gazdasági, érvényesülési stb. érdek.

Hiszen a *hivatalos* hitvallását mindenik egyház a mi korunkból oly messzi időben zárta le, hogy ma már szinte képtelenség ezeket a hitvallásokat tekinteni azoknak az alapoknak, amelyeknek az elfogadásán válnak el az emberek egymástól különböző egyházak tagjaivá. A ceremóniákat sem tekinthetjük olyan tényezőknél, amelyek felől való meggyőződés tagolná

felekezetek keretei közé a keresztyéneket. Hiszen a legtöbb gondolkozó egyháztag mindenik felekezetben elégedetlen a ceremóniákkal.

Nem is mások ma az egyházak, mint kulturális, gazdasági, hatalmi és politikai szervezetek ott, ahol még nincsenek elválasztva az államtól; és ilyenekké válnak előbb-utóbb a szeparáció után is.

Elkerülhetetlennek látszik a mi időnkben az egyházaknak az a válsága, mely el fogja seperni ezeket abban a formájukban, amelyben nem a keresztyénségnek, mint vallásos világnézetnek a missziói érdekeit szolgálják, hanem a lényegtől elütő, idegen érdekeket. És helyet fog adni a keresztyénség gyülekezeti keretek között folyó életének; mely családias egységbe azokat tömöríti, akik egyformán éreznek és gondolkodznak. S ezek az apró közösségek jogi szempontból az independentizmus állapotában maradhatnak, de a lelki élet nagy érdekeinek szolgálatában pásztorkodási közösségekké tömörülhetnek magasabb egység szerint. De a keresztyénséget nem fogják mereven körülhatárolt, tételesen kidolgozott hitvallásokhoz kötni s a testvéri közösség vállalását nem teszik függővé «házi dogmatikájuk» elfogadásától, vagy visszautasításától. A gyülekezeti élet megnyilatkozásai dolgában sem patentíroznak majd bizonyos ceremóniákat és liturgiákat, hanem helyesebb lélektani ismeret alapján a gyülekezési élet vezetői számára a legmesszebbmenő szabadságot biztosítják a tekintetben, hogy a gyülekezet bizonyos lelkifeszültségeit milyen liturgikus formák között vezessék le.

A gyülekezetek élete és vezetése a demokrácia jegyében fog állani. Minden intelligens hívó jogosított gyülekezeti munkára és vezetésre. A lelkészi munkát nem szabad a jövő gyülekezetében exisztencia kérdésévé tenni. Nem szabad többé egy embert kizárólag csak lelkészi pályára nevelni, hogy mikor az illető esetleg belsőleg meghasonlott önmagával, létkérdéssé váljék reánézve, hogy őszinte legyen-e, vagy hazudjon. De a gyülekezeti tagokat sem szabad kitenni annak, hogy egyetlen ember járszalagán vezetessék a lelki életük, mígnem megszabadítja tőle őket a Halál. A gyülekezeti vezetésnek a jövőben nem monarchikus, hanem köztársasági alapon kell majd történnie.

Mindez nem jelenti azt, hogy az egyházak történeti jelentőségéről és hivatásáról nem akarunk tudni. Az egyházak kultúráját terjesztettek akkor, amikor más tényezők nem érezték felelősséget ez irányban. Hogy ez a kultúraterjesztés sokszor tendenciózus volt, csak természetesnek kell találnunk. Az egyház továbbá mindenkor nagy jelentőségű erkölcsrendőri szerepet töltött be. Bár igaz, hogy autonóm erkölcsiség ápolására nem tett meg minden tőle telhetőt.

Azonban ma már kizárólag *ilyen* szempontokból nem lehet létjogukat indoklunk. Mikor a társas közösségek a maguk egészében felébredtek a kultúraterjesztés iránti felelősségre és

mikor ezt a hivatást igazabban és eredményesebben tölthetik be, mint a felekezeti egyházak. S mikor a pusztá erkölcsrendészeti szerep méltatlan és feleslegessé vált hivatás az egyházak részére.

Ha a keresztyénség mint közösség továbbra is jogi és gazdasági organizációk keretei közt fog élni és azokhoz lesz kötve, nincs semmi biztosíték arra, hogy missziójában őszinte lesz. A keresztyénségnek, mint közösségnek, önmaga iránti kötelessége, hogy mihelyt teheti, levesse magáról az egyházi szervezet páncélburkát, amely belső életét állandóan agyonfojtással fenyegeti.

2. Mint a fentiekből nyilvánvaló a keresztyénségnek, mint közösségi életnek, mint kollektív jelenségnek a sorsa nincs hozzákötve az egyházak sorsához. Pusztán az a tény, hogy az egyházi keresztyénség válságba került, nem hozná magával azt, hogy a keresztyénség, mint közösség is válság elé jutott.

Azonban az utóbbi válság függetlenül amattól, ma szintén valósággal elkövetkezett a keresztyénségre.

Említettem, hogy a keresztyénség az elmúlt századokban néhány fontosabb próba elé került és a próbát megállta. Így pl. a XVIII. század követelésének, hogy tegye önmagát tudományos kritika tárgyává, vagy a XIX. század szociális szellemének bemutatva a maga áldozatait.

Azonban a keresztyénség *közösségi* életének egészében nem lettek ezek a követelmények öntudatosra, elfogadottakká és azok a korszerű intézkedések és változtatások, amelyeket egyes keresztyének (még ha mindjárt a legnagyobbak is) és egyes szeparált csoportok véghezvittek is a maguk életében és meggyőződésében, nem jutottak le a keresztyénség széles rétegeihez s nem váltak közkinccsé és közszellemmé. A keresztyénség, mint nagy világközösség négyszáz év óta (a reformáció ideje óta) nem érezte elodázhatatlan kötelességének, hogy együttesen állapítsa meg úgy azt, hogy miként fogalmazza meg időről-időre a maga keresztyénségét a különböző korok tudományos eredményének és haladó idő tapasztalatainak és a fejlődésnek megfelelőleg, mint azt, hogy keresztyénségéből milyen gyakorlati konzekvenciák folynak a kor kulturális, egyházi, társadalmi és politikai stb. szükségleteinek megfelelőleg. Mindig csak kivételes egyesek és sokszor külön csoportosulások kiváltsága volt ilyen értelemben járnunk el és hordozni érte a nagy többség ódiáját, viselni a megbélyegzés gyalázatát és az üldöztetés szenvedéseit. A keresztyénség, mint kollektív egész, mindmáig elodázta annak a határozott lépésnek a megtételét, hogy közszellemmé, köztudattá tegye azt a mértéket, mely a tagok keresztyénségét aszerint ítéli meg, hogy mennyiben korszerű és mennyiben tudja és meri levonni a belőle folyó gyakorlati konzekvenciákat. Ehelyett tűrte azt az állapotot, hogy egyesek és nagy csoportok abban a hitben legyenek, hogy *jogosan* ítélik meg valakinek a keresztyénségét akár a tridentin zsinat határozatai és anatómái alapján, akár pedig az ágostai hitvallás, vagy a második helvét hitvallás mértékei szerint. A protestáns keresz-

lyenség mindig fölénnyel szólta meg a katolicizmus dogmaalkotását amiatt, hogy azt a tridenti zsinaton zárta le. Pedig *hivatalosan* ő sem cselekedett tulajdonképpen különbül. A protestáns felekezetek hivatalosan most is a XVI. század hitvallásai alapján állanak és vallásoktatási anyagukat is ezeknek a szellemében állítják össze és dolgozzák fel.

Nagy szerencséje volt a keresztyénségnek a századok folyamán az, hogy minden időben akadtak, habár kevesen is, olyanok, akik önálló kezdeményezéssel korszerűvé tudták tenni állandóan a keresztyénséget és így egyben elfogadhatóvá is sokak számára, akiknek a keresztyénséghez való csatlakozásuk éppen a legtöbbet jelentette s ily módon mindidáig átmenthető is volt a keresztyénség a múltból a jelenbe azokkal a szellemi értékekkel egyben, melyeket mint nélkülözhetetleneket és köz-kincseket hord magával a fejlődő emberiség nemzedékről-nemzedékre.

Azonban, ha valamikor, úgy ma elérkezett az ideje annak, hogy az a folyvást elodázott válság felszínre kerül és megoldást vár, hogy t. i. a korszerű és életképes keresztyénség úgy jelentkezék e világban, mint a nagy közösségek birtoka és ne csak mint egyesek és apró, egymástól szeparált csoportok különcsége. Ennek a kérdésnek a megoldása süllyal bír kifelé és befelé egyaránt. Befelé szükség van arra, hogy a keresztyénség élő erői kifejtessenek és megkíméltessenek a hívő lelkek attól, hogy előbb-utóbb arra ébredjenek rá, hogy keresztyénségükben, mint korszerűtlen és vérszegény valamiben csalódtak s emiatt attól elszakadjanak. Kifelé pedig ezentúl csak úgy bír erővel és hatalommal fellépni a keresztyénség, ha közösségi mivoltában is ilyen korszerű és gyakorlati tud lenni. Így számíthat figyelembe vételre. Így vehet fel versenyt konkurrens világnézetekkel. Igaz, hogy a keresztyénséggel, mint történeti jelenséggel sohasem számolhat le a világ; a keresztyénség, mint egyeseknek a transcendentális világgal való mély és benső kapcsolata olyan élmény lesz e világ végezetéig, amit a fejlődés nem fog túlhaladni. A keresztyénség, mint egy olyan tényező, amelyik a fejlődés elé az «Isten országát» állította oda eszmény gyanánt, örökké aktuális lesz abban a világban, amely akarva, nem akarva, isteni kényszerűség szerint halad folyvást éppen ennek az eszménynek a megvalósítása felé.

De nem erről van itt most szó.

A keresztyénség több akar lenni, mint pusztán történeti tény. A keresztyénség számomra, ha csak mások élték át primár módon és én nem: semmi. Szépen mondja *Naumann*: «Minden idők és emberek számára megismétlődik az a feladat, hogy Istent nekik maguknak kell keresniök és megtalálniuk. Amit az elődök találtak, az jó lehetett az ő számukra, de mi ezt nem vehetjük át úgy egyszerűen tőlük. Minden újonnan felszűrődő ifjúság előtt Isten valami ismeretlen, elfátyolozott kép. Minden

emberöltőben az igaz Istent újonnan kell felfedezni és új kijelentésből megismerni.»

De az sem elég, ha a keresztyénség nem lesz egyéb, mint egyeseknek a privát ügye Istennel; mint a transcendentális világgal való személyes közössége, mely ebben a tétlen miszticizmusban merül ki. Az «üdvösség», a mennynek a föld számára való emez exportja: nem egyes kiváltságosak számára való luxus cikk. Minden keresztyén egyénre és közösségre aktuális az a mementó, amit Farel dörgött Genfben az átutazó és maradni nem akaró Kálvin felé, mikor az tudós visszavonultságban akarta «élvezni» a neki adott világosságot: «Isten átka lesz életeden és tudós henyéségeden, ha nem segítesz nekünk az Isten munkájában.» Az az erő, ami a keresztyén közösségekben felhalmozódik, nem arra való, hogy fősvény önzéssel, «isteni familiák» «szent egoizmus»-ával belkörüleg emésztessék fel.

Az a keresztyénség sem ér semmit, amelynek van ugyan eszménye afelől, hogyan valósul meg a földön az Isten országa; de ezt a megvalósulást úgy várja, mint «deus ex machinát» az égből; mint metafizikai erők forradalmi betörését e világba. Valami mennyei puccsfélét a földi kormányzattal szemben.

Jól van: legyen a végcél Isten országa. Ismerjük el, hogy akik ezt meglátták, helyesen és igazán láttak. De jöjjön tisztába a keresztyének közössége egyetemlegesen azzal, hogy ezt a végcélú emberi erőfeszítéssel, küzdelemmel, amit a metafizikai világ minden titkos ereje támogat, lehet csak megközelíteni. S értse meg a keresztyénség egyeteme, hogy erre a munkára, amely azt a nagy, egységes terv szerint folyó evolúciót, ami a világ és emberiség életében végbemegy, csak eleven, friss, *mai erő*kkal és világossággal lehet sikeresen szolgálni. Csak azoknak, akik számára a keresztyénség mai korszerű élményt és meggyőződést jelent, nem pedig eljárat idők tantételeit, szokásait és intézményeit.

Közös és egyetemes ügyé kell tehát tenniük ma a keresztyéneknek, hogy megállapíthassák, mit jelent *ma* keresztyénnek lenni: micsoda világ- és életnézeti tartalmat és milyen gyakorlati konzekvenciákat.

3. És itt ezen a ponton túl kell haladnia minden idők keresztyén közösségeinek egy nagyszabású és végzetes egyoldalúságát. Azt, amellyel nem respektálták annak az evolúciónak az *egységét*, ami a világ és emberiség életében bontakozik ki. Ami szerint nem vették tudomásul, hogy az egész történetben *egyugyanazon* Lélek, Igazság és Világosság birkózik a kibontakozás érdekében s győzi le diadalmas haladással az összes ellenállásokat. És hogy ebben az evolúcióban, egyenlőképpen eszköze annak a Léleknek *minden*: hívő és hitetlen, bűn és erény, test és lélek, anyag és szellem stb.

S hogy ez a feladat, mint megoldandó súlyos probléma

ajánlkozik a keresztyénség számára, ebben van egy újabb válság ítélete reá róva a keresztyénségre.

S ennek az egyoldalúságnak a legyőzése pedig annak a megértésével történhetik, hogy a világ folyását és a fejlődés szövedékét nem szabad széttagolni és egyes frakciók zsákmányává tenni. Nem lehet többé úgy járni el a fejlődés szolgálatában, hogy a keresztyének zárt társaságot alkotva a munka egységéből kiszakítva magukat s megítélve, sőt elítélve a kívül maradiakat, amatőrködnek a világboldogítás szolgálatában s világboldogító értékeikkel detail-kereskededést űznek.

A keresztyének, ebből a szempontból, a történelmi idő folyamán, mindig tömegestől tévesztették el a fejlődés szolgálatát. Az igazságot akarták hirdetni. De a maguk igazságát szűklátkörűen szeparálták a fejlődő tudomány igazságaitól és úgy helyezték azt szembe emezzel, mint isteni igazságot a világi (értsd: ördögi) «igazsággal» és ez utóbbit előszeretettel vetették meg és nézték le. Minthogyha tényleg lehetséges és jogos dolog volna igazság és igazság között ilyen értelemben különböztetni. Minthogyha nem mindenik igazság, ami valóságnak bizonyosodott be, nem egyugyanazon Lélek kijelentése volna! Minthogyha a Biblia úgy vélt igazságai nem dőltek volna meg idővel, csak úgy mint a tudományok úgy vélt igazságai.

Vagy: akartak társadalmi szolgálatokat teljesíteni. De úgy, hogy elszigetelték magukat a maguk programjukkal másoktól, akik pedig hasonló társadalmi programot akartak s akiknek csak éppen annyi bajuk volt, hogy a keresztyénség tan-tételeivel nem tudták azonosítani magukat. S emiatt történhetett meg azután az, hogy a keresztyénség századokon keresztül nem jutott el a társadalmi bajok meglátására s nem ébredt fel ezekkel szemben a felelőssége. És mikor már kezdett is ébredezni, egészen félszeg és egyoldalú módra ápolta ezt a felelősségét.

Századokon keresztül ki tudott békülni azzal a megoldással, hogy a földi élet átmeneti állapota az embernek, tehát nem méltatandó olyan túlságos figyelemre. Persze ezt a közfelfogást főleg az a vezetőség teremtette meg, amelyiknek a maga számára sikerült a földi életet is jól berendeznie. Nagyon jól tudta menteni szociális renyheségét azzal az elmélettel, hogy Isten pedagógiai eszközei a nyomorúságok azok számára, akik általuk gyakoroltatnak s akik részére ez az evangélium üzenete: *túrd* azt, amit Isten rád mért. De megfeledeztek arról, hogy ugyanezek a szenvedések Isten kezében más értelem szerint is lehetnek pedagógiai eszközök. T. i. azok részére, akik szemlélői a testvérek nyomorúságának és módjuk van arra, hogy az illetőkön segítsenek. S ezek számára már egészen másképpen hangzik az evangélium üzenete és pedig így: *ne túrd* azt, amit Isten rámért testvéredre.

Később pedig, mikor már a menny olyan értelemben jött közelebb, hogy az üdvösség már e földön *is* része a hívő ember-

nek, az a felfogás bénította a különben már megindult társadalmi munka lendületét, hogy: azok, akik már birtokosai az üdvnek, eme legfőbb jó birtokában könnyű szerrel teszik túl magukat a földi élet próbáinak nyomorúságain azokkal szemben, akik nem ismerik az üdvösség erejét. Persze sok csalódás érte e ponton a keresztyénséget. Még később meg az a rögeszme akasztotta meg abban, hogy egészen komolyan csinálja a társadalmi reformok terén azt, amit csinál, hogy: nem az intézmények és keretek a fontosak, hanem a tartalmukat kitevő egyének. S ezért — éppen a legújabb időben — nagyobb erővel vetette rá magát a «térítő» evangelizációra, mint a társadalmi reformok szolgálatára. Holott mind a kettőt egyenlő erővel kellett volna értékelnie és végeznie.

Még további betegsége is származott e tekintetben a keresztyénségnek ebből az elszigeteltségéből. Az, hogy szinte véglegesen kiveszett az öntudatából a keresztyénség forradalmi hivatásának evidenciában tartása. A keresztyének gyökeres társadalmi reformok keresztülviteléből, pláne szociális forradalmakban való részvételből kivonták magukat. Mindig szívesen hódoltak be a fennálló társadalmi rendnek. És affektált érzékenységgel jutottak ellenmondásba önmagukkal akkor, mikor borzadtak a «polgárvér» ontásától, holott kész szolgálói voltak mindenkor annak a nacionalizmusnak, amelyik oly sokszor az ellenség vérenek az ontását kívánta tőlük. Minthogyha az egyik vér nem olyan drága volna, mint a másik. Itt a keresztyének nagy többsége határozott ellenmondásba került önmagával. Mert vagy ne vettek volna részt következetesen semmiféle fegyverkezésben, mint pl. az őskeresztyének, vagy ma a nazarénusok, vagy pedig fel kellett volna tudni ismerniök szintén következetesen a nemzetük ellenségeit a saját polgártársai között is.

Legvégül: a keresztyénség mindmáig hajlamos arra, hogy a szeretetszolgálatait s így a társadalmi munkáját is ne öncélnak, ne a részvét gyakorlásának tekintse, hanem missziói *eszköznek*. Mellyel vagy megtéríti a keresztyénséghez azokat, akikkel jót tesz, vagy legalább is növeli kifelé a saját jó hírét. Ettől a gyengeségtől csak egyetlen utón szabadulhat meg a keresztyénség. T. i. azáltal, hogy felhagy a saját külön pepecselő szeretetmunkáival; miniatűr népjóléti szorgoskodásával, hűhós társadalmi reformjaival; és társadalmi reformok, politikai programok szolgálata tekintetében csatlakozik azokhoz, akikkel *egy* meggyőződésen van e programok tekintetében és nem firtatja, hogy szociális és politikai elvtársai *egyébként* mit vallanak. S mint keresztyénség megelégszik azzal a szereppel e téren, hogy embereket nevel fel „társadalmi, kultur- és politikai programok megértésére, szeretetére és szolgálatára. S akkor nem fogja ambicionálni többé azt, hogy oktatást specializáljon világnézeti alapok szerint, továbbá szociális mozgalmakat és politikai pártokat szervezzen egy bizonyos világnézet alapján. S ily módon

érheti el azt is, hogy a maga jó példájával hasonló korlátozások közé utasítja a vele konkurens világnézeteket. Mert ha ez utóbbiak jelenleg élnek a keresztyénség régi módszereivel, ne felejtsek el, hogy a keresztyénség adta nekik a «jó példát» erre is.

Minden utóbb említett gyengeségei és félszégei főleg abból nőttek ki a keresztyénségnek, hogy két évezreden át csaknem kizárólag *egyházi* keretekhez volt kötve az élete.

Az egyháznak, mint ilyennek nem volt érdeke a keresztyénség időről-időre való megújítása az u. n. profán tudomány eredményeinek a fényénél. Nem akart ilyen értelmű kultúraki-terjesztést szélesebb néprétegek számára; mert nem akart jogkiterjesztést sem, ami annak a nyomában járt volna. És mert a jogkiterjesztést nem akarta, azért nem ösztönzött és vezetett társadalmi mozgalmakat sem.

Ma azonban a keresztyénségnek, akár le tud számolni az egyházi formákkal, akár nem, az egyház véleményétől függetlenül kell, mint közösségnek kidolgoznia a korszerű, modern keresztyénség világ- és életnézetét s levonnia a meggyőződésének gyakorlati konzekvenciáit.

És mikor rálép erre a revíziós útra, akkor kérlelhetetlenül amellet az elhatározás mellett kell döntenie, hogy bátran szemébe néz minden tudományos igazságnak, akár ő hozta azokat felszínre, akár nem és feltétlenül azok értelmében és követelményei szerint fogalmazza újra a maga meggyőzéseit.

Végül pedig szigorú önkritikával ellenőrzi azt is, hogy levont-e minden gyakorlati konzekvenciát a kultur-, a szociális és a politikai programja megállapítása számára és oda tud-e férfias bátorsággal csatlakozni azokhoz, akik hasonló programokat szolgálnak, ha mindjárt nincsenek is vele egy véleményen *egyéb* kérdésekben.

Ha mindezeket a problémákat sikerülni fog a XX. század keresztyénségének megoldania, akkor megállta a világfejlődésnek reá nézve eddig legsúlyosabb próbáját s egyben fényesen igazolta létjogát s lerakta a maga számára az újabb fejlődés biztos fundamentumát.